

รูปแบบและเทคนิคการเทศนาธรรมในสังคมสมัยใหม่ Style and technique of preaching in modern society

จันทร์สม ตาบุลิ่ง^๑

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งเสนอรูปแบบและเทคนิคการเทศนาธรรมในสังคมสมัยใหม่ พบว่าการแสดงธรรมในยุคโลกาภิวัตน์ที่ได้ผลและมีประสิทธิภาพในบริบทสังคมที่เปลี่ยนไป จากเดิมพระภิกษุสงฆ์ในฐานะผู้ทำหน้าที่บิณฑบาตหลักในการแสดงธรรมและเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้แสวงหารูปแบบและเทคนิคในการเทศนาธรรมแบบใหม่ รูปแบบการเทศนาแบบดั้งเดิม คือการเทศน์แบบอ่านคัมภีร์ การเทศน์แบบปฏิญาณ ส่วนปัจจุบันรูปแบบการเทศน์จะเปลี่ยนเป็นการเทศน์แบบปฏิญาณและการพูดในที่สาธารณะผสมผสานกัน สำหรับเทคนิคการเทศน์ คือ การให้ผู้ฟังมีส่วนร่วมและสร้างอารมณ์ขึ้น เพื่อไม่ให้เกิดความเบื่อหน่าย นอกจากนั้นผู้เทศน์มีการตรวจสอบประเมินผลการเทศนาทุกครั้งเพื่อพัฒนาปรับปรุงให้เทศน์ดียิ่งขึ้น รูปแบบและวิธีการดังกล่าว เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ได้เข้าถึงผู้ที่สนใจใคร่ในธรรมอันเป็นการดำรงรักษา เผยแผ่ และสืบทอดไว้ซึ่งพระธรรมคำสั่งสอนให้เป็นอมตธรรมได้เผยแผ่ไปทั่วในหมู่ผู้สนใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาต่อไป

คำสำคัญ : รูปแบบและเทคนิคการเทศนา, ธรรมมะ, พระพุทธศาสนา

Abstract

This article aims to offer the style and technique of preaching in modern society. As to preach in the era of globalization has resulted in a powerful and social context has changed from the original. A monk who served as the primary role in preaching and propagation of Buddhism seek ways and techniques to a new preaching. In order to preach and propagate Buddhism preaching the teachings of the Buddha have access to the interested ones in the fair, which retains the mission and its successors, which Scripture teachings to immortal fair spread throughout among those interested. in the Buddhist following.

Keyword:

Style and technique preaching, Dhamma, Buddhism

บทนำ

โย โว อานนทมยาธโม จ วินโย จ เทสิโต ปญญุตโต โส โว มมจฺเจยน สตถา^๒ ดูก่อนอานนทธรรมและวินัยใด ที่เราได้แสดงและบัญญัติแล้ว แก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้นแล จักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย โดยกาลที่เราล่วงลับไปแล้ว

จากพระพุทธพจน์ดังกล่าวพระอานนทได้ตรัสถามพระพุทธองค์ว่าเมื่อพระพุทธองค์ดับขันธปรินิพพานไปแล้ว ใครจักเป็นพระศาสดาแทนพระองค์ พระพุทธองค์ทรงตรัสกับพระอานนทว่าพระธรรมและวินัยจักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย จะเห็นได้ว่าพระธรรมและพระวินัยเป็นสิ่งที่สำคัญและพระสงฆ์ก็ต้องให้ความเคารพธรรม แม้พระพุทธองค์ก็ทรงเคารพธรรมด้วย ก่อนที่พระพุทธองค์จะทรงตรัสมอบพระธรรมและพระวินัยเป็นศาสดาในการปกครองดูแลพระภิกษุสงฆ์ พระองค์ได้ทรงแสดงธรรมไว้อย่างแจ่มแจ้งไม่มีที่เคลือบแคลงสงสัยในหมู่พระสงฆ์เพื่อให้มั่นใจว่า

^๑ อาจารย์ประจำสาขาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

^๒ ทิ.ม.พ. ๑๐/๑๔๑/๑๗๗

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๓ “นวัตกรรมสร้างสรรค์ชุมชน และสังคมไทย ๔.๐”
วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐ ณ วิทยาลัยสงฆ์สาปูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระธรรมคำสอนได้สถิตย่มั่น และผู้ที่เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาสามารถที่จะประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนจนเห็นอภิหารธรรมที่พระพุทธรูปองค์และเหล่าพระอรหันต์ได้รู้แจ้งเห็นจริงเช่นเดียวกันกับพระพุทธรูปองค์และเหล่าพระอรหันต์ที่ได้เห็นธรรมนั้น

องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประกาศศาสนธรรมด้วยธรรม ทรงเผยแผ่พระธรรมด้วยธรรม ทรงสอนให้ผู้รู้เห็นจริงในธรรมที่พระองค์ทรงรู้ทรงเห็น ทรงสอนธรรมจนผู้มีได้บิณฑบาตมาก่อน เปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนา ทรงไม่ทำร้ายผู้อื่น ทรงมิได้บีบบังคับให้ผู้อื่นมานับถือศรัทธา พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งความสันติ คือ ศาสนาแห่งปัญญา เมื่อผู้ใดศรัทธาในธรรมของพระศาสนาแล้วผู้นั้นก็จะมีจิตใจหนักแน่นมั่นคง นับถือพระศาสนาด้วยกำลังน้ำใจของตนเอง พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงต้องการให้ใครมานับถือพระพุทธศาสนาเพื่อประโยชน์ของพระองค์ ทรงปรารถนาให้คนมานับถือศรัทธาพระศาสนาเพื่อให้คนปฏิบัติธรรม ทำตนให้พ้นทุกข์ และการสอนของพระองค์นั้นก็ทรงสอนด้วยเมตตา ทรงสอนเพื่อให้คนเกิดปัญญา^๓ การสอนหรือการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน ผู้เผยแผ่หรือผู้เทศนาธรรมล้วนมุ่งแสดงธรรมโดยยึดหลักพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นแนวทางในการเผยแผ่ เพื่อให้ผู้ศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาได้มีธรรมและใช้ธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจเป็นเบื้องต้น เป็นแนวทางปฏิบัติให้มาพบผู้ปฏิบัติไปสู่พระนิพพานเป็นที่สุดการเทศนาเป็นรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปแบบหนึ่งที่สืบทอดและธำรงรักษาพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ไว้ให้มั่นคงในดินแดนที่นับถือพระพุทธศาสนาอย่างประเทศไทย ลาว พม่า อันเป็นดินแดนสุวรรณภูมิ ตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน การเทศนาธรรมเป็นการอบรมสั่งสอน เผยแผ่พระพุทธศาสนามีวิวัฒนาการเรื่อยมาเพื่อให้เหมาะสมกับยุคสมัย กับผู้ฟังที่มีบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป มีการปรับรูปแบบและเทคนิคการเทศน์เพื่อให้เข้ากับยุคสมัย เนื่องจากบริบทสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ที่เปลี่ยนแปลงไป ผู้คนต่างทำงานแข่งกับเวลา ความเครียดที่เกิดจากการทำงาน การดำเนินชีวิตที่มีความสลับซับซ้อนทางสังคมมากขึ้นส่งผลให้เกิดปัญหาทางสุขภาพจิตปัญหาที่เกิดจากการทำงาน รวมถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจากสังคมส่งผลต่อสุขภาพกาย และใจเสื่อมโทรม พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์จึงเป็นธรรมโอสถเป็นยาขนานเอกที่จะช่วยเยียวยาจิตใจให้แข็งแรงยิ่งขึ้น และสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจให้เข้มแข็งแก่ผู้ที่ประสบปัญหาเหล่านั้น ให้เป็นผู้ที่มีสุขภาพกายสุขภาพใจที่เข้มแข็งพร้อมที่จะดำเนินชีวิต เผชิญกับปัญหา และหาแนวทางแก้ไขปัญญาที่ประสบ และที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคตพระสงฆ์ในฐานะผู้นำพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ออกเผยแผ่ จึงต้องแสวงหารูปแบบและเทคนิคในการแสดงธรรมให้เกิดประโยชน์สุขแก่พุทธชนในยุคโลกาภิวัตน์นี้ เพื่อเป็นการบรรเทาเยียวยาสภาพจิตใจให้พร้อมเผชิญกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป และพัฒนาจิตใจให้รู้เท่าทันกับปัญหาในชีวิต การทำงานและสังคมผู้เขียนจึงได้เสนอรูปแบบและเทคนิคการเทศนาธรรมในยุคสมัยใหม่เพื่อเป็นแนวทางในการแสดงธรรมและจรรโลงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาให้คงอยู่สืบต่อไป

ความหมายและประเภทของการเทศน์

การเทศน์เป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปแบบหนึ่ง ที่มุ่งใจให้ประชาชนได้ฟังหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา ในปัจจุบันได้รับความนิยมเป็นอย่างยิ่งจากประชาชน ชาวชนทุกเพศวัย เนื่องจากผู้เทศน์ได้ปรับเปลี่ยนวิธีการ และหาเทคนิค รูปแบบใหม่ๆ เข้ามาสอดแทรกการเทศน์ เพื่อให้เกิดนวัตกรรมใหม่ทางการเทศน์ จนเกิดได้รับความนิยมมากยิ่งขึ้น เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในการเทศน์ผู้เขียนจึงได้เสนอความหมายและประเภทของการเทศน์ ไว้ดังนี้

การเทศนา หมายถึง การแสดงธรรม การชี้แจงแสดงธรรม แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ^๔

^๓ อ.นิกรูท, ธรรมะ MANAGER, (กรุงเทพมหานคร : ปัญญาชน, ๒๕๕๕), หน้า ๑๐๑ – ๑๐๒

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พลีธรรม: ๒๕๕๘), หน้า ๖๓ – ๖๔

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๓ “นวัตกรรมสร้างสรรค์ชุมชน และสังคมไทย ๔.๐”
วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐ ณ วิทยาลัยสงฆ์สาปูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑ บุคลาธิฐานเทศนา หมายถึง เทศนามีบุคคลเป็นที่ตั้ง เทศนาอ้างคน แสดงโดยยกคนขึ้นอ้าง ยกคนเป็นหลักฐานในการอธิบาย

๒ ธรรมาธิฐานเทศนา หมายถึง เทศนามีธรรมเป็นที่ตั้ง เทศนาอ้างธรรม แสดงโดยยกหลักหรือตัวสภาวะขึ้นอ้าง

นอกจากนี้เทศนา หมายถึง การแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า การชี้แจงแสดงความ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ

๑ สมมติเทศนา เทศนาโดยสมมติ แสดงตามความหมายที่รู้ร่วมกัน หรือตกลงยอมรับกันของชาวโลก เช่นว่า บุคคล สัตว์ หลิง ชาย กษัตริย์ เทวดา เป็นต้น

๒ ปรมัตถเทศนา เทศนาโดยปรมัตถ์ แสดงตามความหมายของสภาวะธรรมแท้ๆ เช่นว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ชันธ์ ธาตุ อายตนะ เป็นต้น ผู้ฟังจะเข้าใจความสำเร็จประโยชน์ด้วยเทศนาอย่างใดก็ทรงแสดงอย่างนั้น

สำหรับการเทศน์ในปัจจุบันนิยมที่นิยมคือ (๑) การอ่านคัมภีร์เพื่อปฏิบัติตามธรรมเนียมเดิมและ(๒) การเทศน์ปฏิภาณคือการแสดงธรรมโดยใช้โวหารความสามารถมีทั้งเทศน์เดี่ยวเทศน์คู่เทศน์ปฐก-วิสาขนา ๒ หรือ ๓ ธรรมาสถ์ก็มีโดยยึดหลักธรรมเนียมปฏิบัติในการสมมติเต็มรูปแบบหรือตามความเหมาะสมแก่โอกาสสถานที่บุคคล^๕ การเผยแผ่แบบปฏิภาณโวหารที่พัฒนาการมาจากปาฐกถาธรรมโครงสร้างเหมือนการพูดในที่ชุมนุมชนคือประกอบด้วยคำนำเนื้อเรื่องและบทสรุป^๖ การเทศน์ในลักษณะนี้มีลักษณะการเทศน์แบบทอดโชว์ เป็นรูปแบบการเทศน์ที่ใช้สื่อสมัยใหม่ในการช่วยเทศนาธรรมเพื่อสร้างความสนใจแก่ผู้ฟังมากกว่าการเทศน์ในลักษณะเดิม ปัจจุบันได้รับความนิยมเป็นอย่างมากผู้ที่มีชื่อเสียงในด้านการเทศน์แบบใหม่นี้ อาทิเช่น พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี พระมหาสมปอง ตาลปุตโต ล้วนแล้วแต่ใช้เทคนิคการเทศน์แบบใหม่ที่บูรณาการการเทศน์แบบเดิมผสมผสานกับการพูดในที่ชุมนุม ออกมาเป็นการเทศน์แบบใหม่ที่ผู้ฟังชื่นชอบ

.จุดมุ่งหมายของการเทศนาธรรม

พระพุทธเจ้าพระองค์ทรงเป็นผู้ค้นพบสัจธรรมจากการแสวงหาโมกขธรรมได้ค้นพระศรีมหาโพธิ์ เมื่อพระองค์ทรงตรัสรู้ธรรมแล้ว พระองค์ทรงมีพระเมตตาเพื่อจะโปรดเวไนยสัตว์ผู้ที่ยังข้องอยู่ในวัฏสงสารให้ได้รับรู้ถึงพระธรรมของพระองค์จึงทรงตรัสจุดมุ่งหมายของการเทศนาธรรมแก่พระภิกษุว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวงทั้งที่เป็นของทิพย์ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวงทั้งที่เป็นของทิพย์ทั้งที่เป็นของมนุษย์ พวกเธองงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พวกเธออย่าได้ไปทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์อันบริสุทธิ์ พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายพวกที่มีกิเลสอยู่ในจักขุณ้อยก็มีอยู่ เพราะไม่ได้ฟังธรรม สัตว์เหล่านั้นย่อมเสื่อม ผู้รู้ถึงธรรมได้จักมีอยู่..”

จากพระพุทธพจน์นี้เป็นเครื่องชี้ชัดถึง อุดมคติในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อันเป็นบทบาทสำคัญของการทำหน้าที่ประกาศศาสนาธรรมส่งเสริมสัมมาปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์ พุทธสาวกทั้งหลายนับจากอดีตสู่ปัจจุบัน ซึ่งมุ่งให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลและประโยชน์สุขแก่ประชาชนชาวโลกอย่างแท้จริง หาได้มุ่งเพื่อประโยชน์ให้คนมานับถือพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากหรือมุ่งเพื่อประโยชน์ของผู้เผยแผ่เองแต่อย่างใดไม่^๗

^๕มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตขอนแก่น, คู่มืออบรมนักเทศน์, (ขอนแก่น : คลังนานาวิทยา, ๒๕๔๕), หน้า ๒๔.

^๖พระนคร ปณฺณาวชิโร (ปรังฤทธิ), วิถีเทศน์ในล้านนา, (เชียงใหม่ : หจก.ซีเอ็มมีเดีย, ๒๕๕๗), หน้า ๓

^๗แก้ว ขิตตะชบ, ประวัติความสำคัญของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๓), หน้า ๕

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๓ “นวัตกรรมสร้างสรรค์ชุมชน และสังคมไทย ๔.๐”
วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐ ณ วิทยาลัยสงฆ์สาปูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

รูปแบบการเทศนาธรรมในสังคมสมัยใหม่

พระธรรมเทศนาที่ใช้แสดงธรรมในแต่ละครั้งให้ผู้ฟังเทศน์ได้เข้าใจลึกซึ้งในหัวข้อธรรม และสามารถนำหลักธรรมเหล่านั้นไปประพฤติปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้ฟัง เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระธรรมคำสอนให้มากยิ่งขึ้นแสดงธรรมให้เกิดความงามในเบื้องต้นงามในท่ามกลาง และงามในที่สุด เป็นสิ่งสำคัญ ปัจจุบันการเทศน์มีรูปแบบการเทศน์ที่หลากหลายรูปแบบ ผู้เขียนจึงเสนอรูปแบบการเทศน์เทศนาธรรมในสังคมสมัยใหม่ดังนี้

คุณสมบัติของผู้เทศนาธรรม

คุณสมบัติของผู้สอนหรือผู้เทศนาธรรมตามหลักพุทธธรรมที่พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้อธิบายว่า มีสาระสำคัญ ๒ ประการ คือ บุคลิกภาพและคุณธรรมดังนี้

๓.๑.๑ บุคลิกภาพ เป็นคุณสมบัติภายนอก ได้แก่ ความสง่างาม วาจาสุภาพ มารยาทน่าเลื่อมใส ความเป็นผู้มีสมบัติผู้ดี มีธรรม ๔ ประการ คือ รูปร่างงาม ใจดี งาม งาม งาม และสุวิชาวจรณสัมปันนะ ได้แก่

๑) ความสง่างามของรูป เรียกว่า รูปร่างงาม รูปร่าง หน้าที่ตา ผิวพรรณ คือ ถึงพร้อมด้วยความงดงามด้วยรูปร่างหน้าตา กิริยามารยาท ผิวพรรณสะอาดผ่องใส มีระเบียบวินัยทางร่างกายที่ถือธรรมเนียมเบกบานแจ่มใสใครได้พบเห็นก็จะเป็นมงคลทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

๒) ความงามของเสียงหรืองามเสียง เรียกว่า ใจดี งาม งาม งาม มีความงดงามในการพูด ในคำพูด การบอกกล่าวด้วยน้ำเสียงที่ดีประเสริฐสุด เสียงของพรหม ๘ ลักษณะ คือ

๒.๑) วิธัญญะ คือ ไพเราะ

๒.๒) วิญญูโย คือ ชัดเจน

๒.๓) มัญญะ คือ นุ่มนวล

๒.๔) สวณียะ คือ ชวนฟัง

๒.๕) พินทุ คือ กลมกล่อม

๒.๕) อวิสารี คือ ไม่แตกพรา

๒.๗) คัมภีโร คือ ลึกซึ้ง

๒.๘) นินนาที คือ ก้องกังวาน

การสอนต้องบริหารวาจา ให้มีความงามทั้ง ๘ อย่าง ต้องรู้จักแต่งเสียงให้สวยงามเหมาะสมกับความเป็นผู้แสดงธรรมไม่ประกอบวจีทุจริต นั่นเอง

๓) ความสง่างามในความรู้และสติปัญญา เรียกว่า งาม งาม งาม บุคลิกภาพทางสติปัญญาเป็นเรื่องของชาวปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ โดยกระบวนการทางพันธุกรรม ครูจึงต้องพัฒนาตัวเองให้มีความสามารถ เฉลียวฉลาดเป็นนักปราชญ์ เปี่ยมด้วยสติปัญญา มีบุคลิกภาพทางสติปัญญาที่ดี ประกอบด้วย สัมปยุตธรรม ๗^๑ คือ ธรรมของคนดี ธรรมของสัตบุรุษ ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ คุณสมบัติของคนดี คือ อัมมัญญาตา รู้เหตุ อัตถัญญาตา รู้ผล อุตตัญญาตา รู้ตน มัตตัญญาตา รู้ประมาณ กาลัญญาตา รู้กาล บุคคลัญญาตา รู้คน และปริสสัญญาตา รู้ชุมชน

๔) ความประพฤติดี หรือ ตามหลักธรรมของการเป็นครูดีของวัฒนธรรมไทยที่ถือว่าครูที่ดีจะต้องมีหลักธรรม ๓ สู่ สุวิชาโน คือ เป็นผู้มีความรู้ดี สุสาธโน คือ เป็นผู้สอนดี รู้จักชี้แจง ชักจูง ปลุกใจ ให้เกิดความเพลิดเพลินในการเรียนและ สุปฏิปันโน คือ เป็นผู้มีความประพฤติดีเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์และบุคคลทั่วไป เพราะการประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์ก็เป็นการสอนอีกวิธีหนึ่ง ซึ่งจะเกิดสัมฤทธิ์ผลแก่ผู้เรียนและดีกว่าการสอนด้วยการแนะนำ ซึ่งตรงกับหลักกัลยาณมิตรธรรม ๗ ประการ คือ^{๑๑}

๔.๑) ปิโย น่ารัก น่าสนิทสนมไว้วางใจ

๔.๒) ครู น่าเคารพ ให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจเมื่อเข้าใกล้ เป็นที่พึ่งอันปลอดภัยได้

๔.๓) ภาวนีโย น่ายกย่องในฐานะเป็นคนมีคุณธรรม มีความรู้สมฐานะของตนและอบรมตนให้มีความรู้ความสามารถเพิ่มพูนอยู่เสมอ

^๑พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พุทธวิธีในการสอน, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐-๑๔

^{๑๑}ที.ปา. ๑๑/๓๑๑/๒๔

^{๑๑}วคิน อินทสระ, เทคนิคการเผยแผ่พระศาสนา, (สมุทรปราการ : ชมรมกัลยาณธรรม, ๒๕๕๘), หน้า ๒๐-๒๑

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๓ “นวัตกรรมสร้างสรรค์ชุมชน และสังคมไทย ๔.๐”
วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐ ณ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

- ๔.๔) วตตา รู้จักพูด พูดเป็น ห่มนอกรมสั่งสอน ว่ากล่าวตักเตือน ไม่เพิกเฉย เป็นที่ปรึกษาหารือได้
- ๔.๕) วจนกขโม อดทนต่อถ้อยคำ คือแม้ผู้เรียนจะซักถามอย่างไรก็ยินดีตอบให้กระจ่าง ไม่อึดอัด เบื่อหน่าย
- ๔.๖) คมภิรมยจกถกตดา กล่าวชี้แจงเรื่องราวต่างๆ ให้ลึกซึ้งโดยลำดับได้
- ๔.๗) โน จฏฐาเน นิโยชเย ไม่ชักนำในอฐานะ คือในสิ่งอันเป็นไปไม่ได้ ไม่ชักนำไปในทางเสื่อม^{๑๑}
- ๓.๑.๒ คุณธรรม คุณสมบัติภายในมี ๓ ประการ คือ ปัญญาคุณ วิสุทธิคุณ และกรุณาคุณ
- ๑) ปัญญาคุณ เกี่ยวข้องกับการสอนมี ๒ ประการ คือ ทศพลญาณ ๑๐ และปฏิสัมภิทา ๔ ได้แก่
- ๑.๑) ทศพลญาณ
- ๑.๑.๑) ฐานาฐานญาณ รู้กฎธรรมชาติดีเกี่ยวกับขอบเขตว่าอะไรเป็นไปได้ อะไรเป็นไปไม่ได้ แค่นั้น เพียงไร ครูต้องเข้าใจทั้งเนื้อหาและข้อจำกัดของกฎเกณฑ์และหลักการที่จะนำมาใช้ในการสอนอย่างชัดเจน และต้องรู้ข้อจำกัดของนักเรียนด้านความสามารถในการพัฒนาซึ่งแตกต่างกันไป
- ๑.๑.๒) กรรมวิปากญาณ สามารถแยกแยะผลที่เกิดจากการกระทำที่สลับซับซ้อนรายละเอียดของความสัมพันธ์ภายในกระบวนการ ครูต้องรู้จักวิเคราะห์พฤติกรรมของนักเรียนได้
- ๑.๑.๓) สัพพัตถคามินีปฏิบัติญาณ รู้ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่จุดหมายว่าต้องทำอะไรบ้าง รายละเอียดของการปฏิบัติเป็นอย่างไร ครูต้องหากลยุทธ์ในการดำเนินการสอนเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ต้องการ
- ๑.๑.๔) นานาธาตุญาณ ต้องรู้ว่าจะประกอบที่ก่อให้เกิดเป็นมนุษย์นั้นความแตกต่างกันเป็นธรรมดา และอะไร คือ สาเหตุที่ทำให้เกิดความแตกต่าง ในความหมายคือ ต้องรู้และเข้าใจหลักทางสรีรวิทยาและจิตวิทยาในการเรียนรู้ของนักเรียนแต่ละคนซึ่งแตกต่างกันไป ทักษะที่ถูกต้องและการยอมรับความแตกต่าง จะช่วยเพิ่มพูนประสิทธิภาพในการสอนให้ได้ผลดียิ่งขึ้น
- ๑.๑.๕) นานาอิมุตติกญาณ รู้ว่านักเรียนแต่ละคนมีความชอบ ความสนใจ และความถนัดที่ไม่เหมือนกัน เป็นธรรมชาติ
- ๑.๑.๖) อินทริยปริปรียัตตญาณ รู้จุดแข็งและจุดอ่อนแห่งอินทริยของโลกรู้ว่าสัตว์นั้นมีแนวความคิด ความรู้ ความเข้าใจแค่ไหน เพียงใด มีกิเลสมาก กิเลสน้อย สอนง่าย หรือสอนยาก และมีความพร้อมที่จะเรียนรู้หรือไม่ โดยความหมายคือต้องรู้ว่ามีนักเรียนแต่ละคนมีความแตกต่างกันในด้านระดับสติปัญญา ความสามารถ พัฒนาการด้านต่างๆ และความพร้อมที่จะเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้
- ๑.๑.๗) ญาณาทิสังกิลสาทิญาณ สามารถวิเคราะห์ได้ว่า อะไรคืออุปสรรคที่จะขัดขวางการเรียนรู้ และปัจจัยอะไรที่จะช่วยเสริมการเรียนรู้ของนักเรียนให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น และรู้จักใช้เทคนิคต่างๆ เข้าแก้ไขหรือช่วยส่งเสริมการฝึกอบรมให้ดำเนินก้าวหน้าไปด้วยดี
- ๑.๑.๘) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ หรือการระลึกชาติ ในที่นี้คือ ครูต้องรู้ประวัติพื้นเพเดิมและประสบการณ์ในอดีตของผู้เรียน
- ๑.๑.๙) จุตูปปาตญาณ รู้ว่าการเกิดของสัตว์ทั้งหลายย่อมเป็นไปตามกรรม ข้อนี้นี้หมายความว่า ครูต้องหมั่นสังเกตพฤติกรรมของผู้เรียน ในขณะที่ใช้ชีวิตจริงภายในกลุ่มเพื่อนและสังคม ต้องรู้เท่าทันและเข้าใจพฤติกรรมต่างๆ ที่นักเรียนแสดงออกในขณะนั้นๆ ว่าเด็กที่มีปัญหาหรือไม่ อย่างไร ครูต้องหาเหตุแห่งปัญหานั้นและพร้อมที่จะช่วยเหลือแก้ไขให้ทันทางที่
- ๑.๑.๑๐) วัคคยญาณ หยั่งรู้ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย หมายถึง ต้องรู้ให้ชัดและเข้าใจแจ่มแจ้งและแน่ใจว่า ผลสัมฤทธิ์ที่เป็นจุดหมายนั้นคืออะไร เป็นอย่างไร และเป็นสิ่งที่สามารถทำให้เกิดขึ้นได้จริง
- ๑.๒) ปฏิสัมภิทา^{๑๒} คือ ปัญญาแตกฉานในด้านต่างๆ

^{๑๑} สขสุตร อัง. สดตก. ๒๓/๓๓/๓๔

^{๑๒} อัง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๗๒/๒๔๒-๒๔๓.

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๓ “นวัตกรรมสร้างสรรค์ชุมชน และสังคมไทย ๔.๐”
วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐ ณ วิทยาลัยสงฆ์สาปูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๒.๑) อรรถปฏิสัมพันธ์ เข้าใจและแตกฉานในความหมายหรือถ้อยคำ สามารถอธิบายได้ เชื่อมโยงได้ และรู้ถึงผลต่างๆ ที่เกิดขึ้น เรียกว่า แตกฉานในอรรถ

๑.๒.๒) ธรรมปฏิสัมพันธ์ เข้าใจในถ้อยคำ สามารถจับใจความมาตั้งเป็นกระทู้หรือหัวข้อได้ เมื่อ มองเห็นผลต่างๆ ที่เกิดขึ้น ก็สามารถสืบสาวกลับไปเหตุได้ เรียกว่าแตกฉานในธรรม

๑.๒.๓) นิรุกติปฏิสัมพันธ์ ความรู้แตกฉานในภาษา รู้จักการใช้ถ้อยคำชี้แจงให้คนอื่นเข้าใจและ เห็นตามได้ เรียกว่า แตกฉานในนิรุกติ

๑.๒.๔) ปฏิภาณปฏิสัมพันธ์ ความมีไหวพริบ สามารถเข้าใจคิดเหตุผลได้เหมาะสมทันการ มีความรู้ความเข้าใจชัดเจนว่า ความรู้ย่อมมีแหล่งที่มาและมีประโยชน์อย่างไร สามารถเชื่อมโยงความรู้ทั้งหลายเข้าด้วยกัน สร้างความคิดและเหตุผลใหม่ขึ้นมาได้ เรียกว่า แตกฉานในปฏิภาณ

๒) วิสุทธิคุณ คือ ความบริสุทธิ์ เป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่จะทำให้ผู้เรียนเกิดความเลื่อมใสนับถือ ความบริสุทธิ์นี้ มองได้จากลักษณะดังนี้

๒.๑) เป็นผู้หลุดพ้นจากอาสวะกิเลสทั้งปวง ไม่กระทำความชั่วทั้งกาย วาจา และใจ ไม่มีเหตุใดที่จะยกขึ้นตำหนอได้

๒.๒) ทำได้อย่างที่สอน สอนเขาอย่างไร ก็ต้องปฏิบัติอย่างนั้นด้วย ทำให้ประชาชนเกิดความเชื่อมั่นในคุณค่าของคำสอน

๒.๓) มีความบริสุทธิ์ใจในการสอน สอนโดยมุ่งหวังประโยชน์ของผู้เริ่มอย่างเดียวไม่มีการเคลือบแฝงด้วยความหวังผลประโยชน์ส่วนตน หรืออามิสตอบแทนใดๆ

๓) กรุณาคุณ สั่งสอน ช่วยเหลือโดยไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย ทั้งที่เป็นกลุ่มและรายบุคคลไม่คิดเบียดเบียนตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่เบียดเบียนทั้งสองฝ่าย คิดแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตน สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่าย และสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ชาวโลกทั้งปวง^{๓๓}

คุณสมบัติของผู้แสดงที่นำมาเสนอเป็นรูปแบบคุณลักษณะที่พระพุทธองค์ทรงนำมาเป็นแนวทางในการเทศนาธรรมที่มีประสิทธิภาพ สามารถสร้างศรัทธาแก่ผู้ที่ยังไม่ได้ศรัทธา ส่วนผู้ที่เลื่อมใสศรัทธาอยู่แล้วก็จะสามารถศรัทธาในพระพุทธศาสนายิ่งขึ้นไปอีก

รูปแบบการเทศนาธรรม

การแสดงธรรมที่เป็นแบบอย่างที่ดีของพระพุทธองค์ที่สามารถนำมาใช้เป็นรูปแบบในการเทศนาธรรมในยุคปัจจุบันได้คือ ธรรม ๕ ประการ^{๓๔}

๓.๒.๑) แสดงธรรมไปโดยลำดับไม่ตัดลัดให้ขาดความ หรือไม่ตัดจนเสียความ ฟังแล้วไม่ได้ความหมายเต็มบริบูรณ์ อาจทำให้ผู้ฟังถือเอาผิดเพราะฟังเพียงบางท่อนบางตอนของเรื่องนั้น ผู้แสดงธรรมบางคนเอาพระพุทธานุญาตเฉพาะส่วนที่ตนพอใจ เข้ากับความเห็นของตนได้เท่านั้นมาแสดง นอกนั้นก็ตัดออกไปอย่างนี้ก็เรียกว่าตัดลัดให้เสียความ เป็นอันตรายต่อผู้ฟังซึ่งไม่รู้ทั่วถึงด้วย

๓.๒.๒) แสดงธรรมโดยการอ้างเหตุผล เพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจตามเหตุผลนั้น ทุกอย่างมีเหตุผลอยู่ เราจะเข้าถึงเหตุผลหรือไม่เท่านั้น ผู้เข้าถึงเหตุผลย่อมรู้เหตุผลได้ลึกกว่าผู้เข้าไม่ถึง ในการแสดงธรรมหรือตอบคำถามจึงต้องตามหาเหตุผลประกอบให้ชัดเจน

๓.๒.๓) แสดงธรรมโดยอาศัยเมตตา ปราถนาให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง ไม่ใช่เพื่อประโยชน์ของผู้แสดงเองหรือวอกเวียนเข้าหาประโยชน์ของผู้แสดง เพียงแต่เอาการแสดงธรรมบังหน้าไว้เท่านั้น

^{๓๓}คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พุทธวิธีการสอน**, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕, หน้า ๔๓-๔๖

^{๓๔}อ.ปณ.ก. (ไทย) ๒๒/๑๕๙/๒๖๓

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๓ “นวัตกรรมสร้างสรรค์ชุมชน และสังคมไทย ๔.๐”
วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐ ณ วิทยาลัยสงฆ์สาปูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓.๒.๔ แสดงธรรมโดยไม่เห็นแก่อามิส ลากสัการะและชื่อเสียงแต่พึงเห็นแก่ธรรม เห็นความถูกต้องในการครองชีวิตของประชาชน ให้ดวงตาคือแสงสว่างทางปัญญาแก่มหาชน ไม่มอมเมาเขาให้หลงใหลอยู่ในเรื่องอันไร้สาระ

๓.๒.๕ แสดงธรรมโดยไม่กระทบตนและผู้อื่น คือไม่ยกตนเสียดสีผู้อื่นหรือยกตนข่มผู้อื่น แต่แสดงธรรมไปตามธรรม ไปตามความถูกต้อง^{๑๕}

นักเทศนาธรรมในปัจจุบันก็ยังคงรักษาไว้ซึ่งรูปแบบการแสดงธรรมที่พระพุทธองค์ทรงวางแบบแผนการเทศน์ไว้เช่นเดิม เนื่องจากการเทศน์ที่มีการวางแผนไปตามลำดับขั้นตอนอย่างเป็นระบบ เริ่มต้นจากแสดงธรรมไปโดยลำดับไม่ตัดลัดให้ขาดความแสดงธรรมโดยการอ้างเหตุผลแสดงธรรมโดยอาศัยเมตตาแสดงธรรมโดยไม่เห็นแก่อามิสแสดงธรรมโดยไม่กระทบตนและผู้อื่นเป็นแบบแผนที่เป็นที่ยอมรับในสังคมสมัยใหม่ที่ต้องการเหตุผลในการอ้างอิงอย่างถูกต้อง แสดงธรรมโดยเมตตาไม่กระทบผู้ใด ไม่มุ่งอามิสที่เห็นแก่ลาภจนละเลยเป้าหมายคือการแสดงธรรมและการเผยแผ่ธรรมให้พระพุทธศาสนาขจรไปในหมู่ผู้ที่ยังไม่ศรัทธาได้ศรัทธา ส่วนผู้ที่ศรัทธาแล้วจะได้ศรัทธายิ่งๆ ขึ้นไป

หลักการเทศนาธรรม

พระธรรมคำสั่งสอนที่เทศนานั้นผู้เทศควรเลือกนำมาเทศนาให้สอดคล้องกับความสนใจของผู้ฟังเป็นสำคัญ เป็นหลักธรรมที่คนส่วนใหญ่สามารถที่จะเข้าใจ เป็นหลักธรรมที่คนสนใจ และผู้เทศนาธรรมสามารถยกเหตุผลตัวอย่างประกอบการเทศนาให้เกิดความเข้าใจในหลักธรรมอย่างชัดเจนโดยใช้หลักการสอนดังนี้^{๑๖}

๑ การสอนจากรูปธรรมไปหานามธรรม

พระพุทธเจ้าทรงสอนจริยธรรมแก่สาวกโดยมุ่งหวังให้เกิดประโยชน์และความสุขต่อผู้ฟังอย่างแท้จริงในฐานะที่พระองค์เป็นครูสอนจึงพร้อมไปด้วยเนื้อหาการสอนหลายวิธี ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ฟังเกิดความรู้ ความเข้าใจ สามารถนำไปใช้ในชีวิตของตนและสังคมได้ เนื้อหาที่ทรงนำมาสอนประการหนึ่ง คือ สอนจากรูปธรรมไปหานามธรรม หรือสอนจากสิ่งที่เห็นได้ง่ายไปสู่สิ่งที่เห็นได้ยาก

๒ การสอนกลุ่มเล็กไปตามลำดับ

พระพุทธเจ้าทรงสอนกลุ่มเล็กไปตามลำดับขั้นของเนื้อหาแห่งธรรมะ โดยยึดหลักค่อยเป็นค่อยไป ไม่ทรงเร่งรัดจนเกินไป สอนไปตามลำดับขั้นตอน พระองค์ทรงถือเอาเรื่องการแสดงธรรมไปตามลำดับขั้นว่าเป็นเรื่องสำคัญอยู่

๓ การสอนให้ผู้ฟังรู้อย่างเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น

พระพุทธเจ้าทรงตระหนักเสมอว่า หากสิ่งใดที่ผู้ฟังรู้และเข้าใจดีอยู่แล้ว พระองค์จะไม่เสียเวลาหยิบยกมาแสดง หรือสอนอีก เพราะทรงเห็นว่าไม่มีความจำเป็นอะไร แต่จะทรงสอนเฉพาะเนื้อหาที่สำคัญต่อผู้ฟังนั้นๆ เนื่องจากทรงทราบว่าผู้ฟังบางคนมีอุปนิสัยดีพร้อมไปพร้อมปัญญาบารมีเกื้อหนุน ได้ยินได้ฟังธรรมะเพียงเล็กน้อยจากผู้สอนที่เป็นบัณฑิตก็สามารถเข้าสู่คลองแห่งกุศลธรรม แม้ได้คบหากับบัณฑิตก็มิได้รับประโยชน์อันใดเลย ยังคงไม่รู้อะไรอยู่อย่างเคย หรือบางครั้งอาจเป็นปฏิปักษ์กับครูผู้สอนก็มี พระองค์ทรงเปรียบพวกเขาเป็นเช่นทัพพี ไม่อาจรู้รสแกงได้ ด้วยอาการที่พระองค์ทรงสอนเพื่อให้ผู้ฟังรู้อย่างเห็นจริง

๔ การสอนตรงตามหลักเนื้อหาต่างๆ

พระพุทธเจ้าทรงทราบความพอเหมาะพอดีในตัวผู้ฟัง และสิ่งแวดล้อมของเขาเป็นอย่างดี เนื้อหาที่ทรงสอนมีมากมาย แต่สามารถสรุปได้เป็นไตรสิกขา ๓ ประการทรงเริ่มต้นแต่การสอนเรื่องอริสัจสี่หา หมายถึง การบริบูรณ์ด้วยกาย วาจา และใจของผู้ฟัง จากนั้นทรงสอนให้เขาได้หันกลับเข้าไปศึกษาเรื่องของจิตใจ คือ อริจิตตสิกขา ซึ่งเป็น

^{๑๕} วคิน อินทสระ, เทคนิคการเผยแผ่พระศาสนา, หน้า ๑๕-๑๖

^{๑๖} ดร.ประยูรวงศ์จันทรา อ้างใน พุทธวิธีการสอนจริยธรรม, วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยหอการค้าไทยปีที่ ๒๙ ฉบับที่ ๓ เดือนกรกฎาคม - กันยายน ๒๕๕๒: ๑๖๐ - ๑๖๑

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๓ “นวัตกรรมสร้างสรรค์ชุมชน และสังคมไทย ๔.๐”
วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐ ณ วิทยาลัยสงฆ์สาปูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ขั้นสูง และละเอียดซับซ้อนกว่าข้อแรก และท้ายสุดทรงสอนอภิปัญญาศึกษา หมายถึง การศึกษาเรื่องของพระองค์ เพราะตัวปัญญาเป็นสิ่งที่จะแก้ปัญหามากๆ อันเกิดจากราคะ โทสะ และโมหะ เสียได้ ดังนั้น หลักการนี้เป็นระบบ ปฏิบัติธรรมที่สมบูรณ์สามารถครอบคลุมเนื้อหาของมรรคแปดได้ทุกข้อ

๕ การสอนมีเหตุผลที่ผู้ฟังตรงตามเห็นได้จริง

พระพุทธเจ้าแสดงธรรมไม่ยากและไม่ง่ายจนเกินไปจนถึงขนาดว่าผู้ฟังไม่จำเป็นต้องเสียเวลาตรึงตรองก็อาจทราบได้พุทธวิธีสอนซึ่งยึดหลักการสอนระหว่างความยากเกินไปกับความง่ายเกินไปทรงยึดหลักทางสายกลางโดยคำสอนส่วนมากมักเน้นให้ผู้ฟังใช้ปัญญาพิจารณาด้วยตนเอง

๖ การสอนอย่างรับรองผล

พระพุทธเจ้าทรงสอนอย่างรับรองผลต่อผู้ฟังทุกครั้งที่ยังทรงสอนเพื่อสร้างความเชื่อมั่นแก่ผู้ฟังให้เกิดศรัทธาปสาทะในตัวผู้สอนผู้เป็นครูทั้งยังเป็นการเตือนให้ผู้ฟังได้เตรียมพร้อมที่จะฟังคำสอนของพระองค์หลักการสอนแบบนี้ นับว่าเป็นพุทธนิมิตพระองค์ทรงใช้ตั้งแต่เมื่อครั้งแรกที่เสด็จไปโปรดเหล่าปัญจวัคคีย์โดยพระองค์ทรงรับรองผลแห่งการสอนเสียก่อนก่อนที่จะทรงแสดงธรรมและทรงรับรองผลการสอนหลังจากที่ทรงแสดงธรรมแล้วเพื่อที่จะย้ำให้ผู้ฟังหมดความสงสัยในสิ่งที่ได้ยินได้ฟังมาแล้ว

๗. การสอนในสิ่งที่มีความหมาย

พระพุทธเจ้าทรงสอนในสิ่งที่มีความหมายต่อผู้ฟังทุกระดับชั้นไม่ทรงสอนในสิ่งที่ไร้ความหมายต่อผู้ฟัง เพราะประโยชน์จากความหมายแห่งธรรมที่ทรงสอนย่อมอำนวยผลต่อผู้ฟังได้อย่างเต็มที่เนื่องจากพระองค์ ทรงทราบว่มนุษย์ทุกคนจะพูดจะคิดหรือจะทำอะไรก็ล้วนแต่จะแฝงไปด้วยความหมายทั้งนั้นไม่ว่าจะเป็นการเป็นอยู่ การทำมาหาเลี้ยงชีพการศึกษาเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์

๘. การสอนที่จำเป็นและเหมาะสมกับผู้ฟัง

พระพุทธเจ้าทรงนำเอาหลักธรรมต่างๆ มาสอนสาวกเฉพาะส่วนที่มีความจำเป็นและพอเหมาะพอดีกับวุฒิภาวะของผู้ฟังเพื่อจะให้เกิดผลดีต่อการสอนอย่างแท้จริงพระองค์ไม่ได้อสอนผู้ฟังด้วยภูมิปัญญาที่พระองค์ได้ตรัสรู้มาทั้งหมดแต่ทรงหยิบยกเอาเฉพาะปัญญาส่วนที่ทรงเห็นว่าพอเหมาะพอดีต่อผู้ฟังมาสอนซึ่งเป็นความสมดุลกันระหว่างสิ่งที่ให้กับผู้รับจึงทำให้การสอนประสบผลดีโดยพระองค์ไม่ถือเอาความถูกอกถูกใจของใครมาเป็นบรรทัดฐานในการแสดงธรรมทรงถือเอาความเหมาะสมเป็นหลัก

เทคนิคการเทศนาธรรม

เทคนิคการเทศน์ตามแบบอย่างพระพุทธองค์ที่สามารถนำมาประยุกต์ในการเทศน์ปัจจุบันมีหลากหลาย เทคนิคด้วยกัน ซึ่งวคิน อินทสระ ได้เสนอไว้ดังนี้

การเตรียมตัว ผู้สอน ผู้แสดงธรรมไม่พึงประมาทแม้จะพูดในเรื่องที่ตนมีความรู้อยู่แล้วก็ตาม ก็ควรเตรียมตัวพอสมควร ทำให้มั่นใจและไม่ผิดพลาด

การค้นคว้า ผู้พูดควรค้นคว้าหาความรู้ใหม่ๆ เพิ่มเติมอยู่เสมอเพื่อให้ผู้ฟังได้รับความรู้ความคิดใหม่ๆ จากตนบ้าง ไม่ใช่พูด เทศน์ ปาฐกถาแต่ของเก่าหรือสิ่งที่ชาวบ้านเขาารู้แล้วอยู่ตลอดเวลา ก็เลยทำกันแต่พอเป็นพิธีทั้งผู้สอนและผู้ฟัง

หลักฐาน เมื่ออ้างสิ่งใดก็ควรมีหลักฐานและควรดูให้แม่นยำแล้วจดบันทึกไว้เพื่อช่วยความจำในการแสดงธรรม นักแสดงละครเขายังมีการซ้อม การท่องบทกันมากๆ นักแสดงธรรมไม่ค่อยซ้อม ไม่ค่อยท่องบท บางท่านไม่ประมาท มีการเตรียมตัว เขียนบทไปด้วย ในการแสดงธรรมนับว่าเป็นประโยชน์เพราะทำให้แม่นยำและเหลือเป็นเอกสารหลักฐานไว้อ่านเองก็ได้ แต่เพิ่มเติมเสียนิดหน่อยแล้วส่งไปพิมพ์ในนิตยสารต่างๆ ก็ได้ เป็นประโยชน์ในวงกว้างต่อไป หลักฐานที่ค้นคว้าในการบรรยายแต่ละครั้งแต่ละเรื่องเก็บรวบรวมไว้ใช้ประโยชน์ได้อเนกประการ

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๓ “นวัตกรรมสร้างสรรค์ชุมชน และสังคมไทย ๔.๐”
วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐ ณ วิทยาลัยสงฆ์สาปูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บุคลิกภาพของผู้แสดงธรรม หมายถึง การแต่งกาย กิริยา มารยาท การพูดจา การวางตน ซึ่งรวมแล้วเป็นบุคลิกภาพ ถ้าบุคลิกภาพดี ทำให้ดูดี เรียกความนิยมเลื่อมใสจากผู้ฟังได้แล้วตั้งแต่แรกเห็น เป็นความประทับใจแรก แต่ต้องให้เป็นเรื่องปกติธรรมดา อย่าเป็นกิริยาที่เสแสร้งซึ่งจะดูน่าเกลียดมากกว่าน่านิยม

ความรู้ ผู้แสดงธรรม ผู้บรรยายควรรอบตนให้เป็นผู้มีความรู้ดีในเรื่องที่ตนแสดง ประกอบด้วยองค์ของพหุสูตรในเรื่องนั้นกล่าวคือ ทรงสุตะ มีความรู้มากในเรื่องนั้น (สุตธโร) จำได้มาก (ธตา) ว่าได้คล่อง เขียนได้คล่อง (วจา ปรีชา) ไคร่ครวญเพ่งพินิจอยู่เสมอ (มนสานุเบกขิตา) มองเห็นทะลุปรุโปร่ง (ทิฏฐิตา สุปปฏิทยา)

มีความสามารถดี ในการกล่าว ในการบรรยาย ทำของยากให้ง่ายได้ ของง่ายทำให้ลุ่มลึกลงไปโดยลำดับได้ คือ จะเอาปริยายต่ำหรือสูงก็ได้ พร้อมทั้งใช้ภาษาเข้าใจง่าย ที่ยากหาอุปมามาเปรียบเทียบให้เข้าใจ สิ่งเหล่านี้รวมอยู่ในความสามารถ^{๑๗}

การประเมินผลการเทศนาธรรม

ในการเทศนาธรรมทุกครั้งจะต้องมีการประเมินผลการเทศน์ว่าเป็นอย่างไร มีประสิทธิภาพ และได้ผลมากน้อยแค่ไหน ผู้ฟังสมารถที่จะเข้าใจแจ่มแจ้งในธรรมเทศนามากน้อยเพียงใด พระพุทธองค์ทรงมีวิธีการประเมินผลการเทศนาธรรมไว้ ๔ ลักษณะด้วยกัน คือ^{๑๘}

- ๑) เหมือนการทวงของที่เขาคว่าเอาไว้
- ๒) เหมือนการเปิดช่องที่เขาปิดเอาไว้
- ๓) เหมือนการบอกทางแก่คนที่เขากำลังหลงทางและ
- ๔) เหมือนการส่องประทีปในที่มืดเพื่อให้คนที่มืดตาจะได้เห็นแสงสว่าง

รูปแบบการเทศน์ที่ตักทวนเทศน์ควรคุณสมบัติของผู้เทศนาธรรมตามหลักดังกล่าวข้างต้นที่พระพุทธองค์ทรงใช้เป็นแนวทางในการเป็นนักเทศน์ที่ดีมีหลักการเทศน์โดยการมีทิศทางในการเทศน์ที่มีหลักการมีเทคนิคการเทศนาธรรมที่มีศาสตร์และมีศิลป์ในการเทศน์และที่สำคัญนักเทศน์ควรรู้จักการประเมินผลการเทศน์ทุกครั้งเพื่อนำมาพัฒนาปรับปรุงแก้ไขปัญหาที่เกิดจากการเทศน์ เพื่อเป็นนักเทศน์ที่ดีต่อไป

จรรยาบรรณของนักเทศน์

หลักจรรยาบรรณในการเทศน์เป็นสิ่งสำคัญในการเทศน์ เนื่องจากความรู้หลักธรรมที่จะนำมาเทศน์แก่ผู้เลื่อมใสศรัทธาแล้ว นักเทศน์เองต้องมีจรรยาบรรณด้วย ซึ่งหลักของจรรยาบรรณของนักเทศน์มีดังนี้

๔.๑ สอนจากสิ่งที่เคยรู้ เคยเห็น และเข้าใจง่าย หรือรู้เห็นเข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่เห็นเข้าใจยาก หรือยังไม่เคยรู้ ไม่เคยเห็น และไม่เข้าใจ

๔.๒ สอนตามลำดับเนื้อหาที่ค่อยๆ ลุ่มลึก หรือยากลงไปตามลำดับ ความง่ายและความยาก โดยให้ต่อเนื่องกัน

๔.๓ ถ้าสิ่งที่ทรงสอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ ก็สอนด้วยของจริง เพื่อให้ผู้เรียนได้ดูได้เห็น ได้ฟังด้วยตนเอง เรียกว่า สอนด้วยประสบการณ์ตรง

๔.๔ สอนตรงตามเนื้อหาที่ต้องการสอน ไม่วกวน ไม่ไขว้เขว และไม่ออกนอกเรื่อง

๔.๕ สอนอย่างมีเหตุผล ผู้ฟังสามารถไตร่ตรอง จนเห็นตามความเป็นจริงได้

๔.๖ สอนเท่าที่จำเป็นและพอดี เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ไม่ใช่สอนเท่าที่ตนรู้ หรือสอนเพื่อแสดงภูมิรู้ ว่า ผู้สอนมีความรู้มาก

๔.๗ สอนในสิ่งที่ประโยชน์ต่อผู้ฟังอย่างแท้จริง ดังพระพุทธพจน์ที่แสดงให้เห็นว่า ทรงเป็นกาลวาที สัจวาที ภูตวาที อัตถวาที ธรรมวาที และวินยวาทีด้วยหลัก ๖ ประการ ได้แก่

^{๑๗} วคิน อินทสระ, เทคนิคการเผยแผ่พระพุทธศาสนา, หน้า ๑๘-๒๐

^{๑๘} แก้ว ขิตตะขบ, ประวัติความสำคัญของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา, หน้า ๑๕

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๓ “นวัตกรรมสร้างสรรค์ชุมชน และสังคมไทย ๔.๐”
วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐ ณ วิทยาลัยสงฆ์สาปูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

- ๔.๗.๑ คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รัก ที่ชอบใจของผู้อื่น พระองค์จะไม่ตรัส
๔.๗.๒ คำพูดที่จริง ถูกต้อง แต่ไม่เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น พระองค์จะไม่ตรัส
๔.๗.๓ คำพูดที่จริง ถูกต้อง เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่นพระองค์จะเลือกกาลตรัส
๔.๗.๔ คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ ถึงเป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น พระองค์จะไม่ตรัส
๔.๗.๕ คำพูดที่จริง ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ ถึงเป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่นพระองค์จะไม่ตรัส
๔.๗.๖ คำพูดที่จริง ถูกต้อง เป็นประโยชน์ เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่นพระองค์จะเลือกกาลตรัส^{๓๔}

จรรยาบรรณเป็นสิ่งที่อยู่ควบคู่กับนักเทศน์ นักเทศน์ที่ดีควรสำรวจตนเองเสียก่อนว่ามีจรรยาบรรณครบถ้วนบริบูรณ์หรือไม่ หากไม่ครบถ้วนก็พยายามปรับปรุง พัฒนาเพิ่มเติมให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น เพื่อความเป็นนักเทศน์ที่สมบูรณ์ ซึ่งในปัจจุบันความมีเหตุผล ความถูกต้องสิ่งที่ยกตัวอย่างอ้างอิงเป็นสิ่งสำคัญในการเทศน์ ผู้ฟังสามารถค้นคว้าข้อมูลเพิ่มเติมได้จากแหล่งเรียนรู้ แหล่งข้อมูล โดยเฉพาะในอินเทอร์เน็ตสามารถค้นหาข้อมูลหลักฐานได้อย่างรวดเร็ว จรรยาบรรณในการเทศน์จึงเป็นสิ่งที่ขาดเสียไม่ได้

สรุป

การเทศน์เป็นรูปแบบหนึ่งในการสื่อสารธรรมะของพระพุทธองค์เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังผู้ที่เลื่อมใสศรัทธาในบวรพระพุทธศาสนา การเทศน์ในยุคปัจจุบันมีรูปแบบและเทคนิคการเทศน์ที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เนื่องจากสภาพสังคมที่อยู่ในยุคโลกาภิวัตน์ที่ต้องปรับเปลี่ยนไปทุกอย่างพระสงฆ์ในฐานะผู้มีบทบาทหลักในการแสดงธรรมจึงต้องแสวงหารูปแบบและเทคนิคในการแสดงธรรมใหม่ๆ เพื่อเป็นการมุ่งแสดงธรรมเชิงรุกไปยังผู้ฟังที่ไม่มีความเข้าใจธรรม มุ่งแต่ทำงาน มัวแต่แก้ไปปัญหาอยู่กับชีวิตทำให้ละเลย ห่างเหินจากพระสงฆ์ เทศนาธรรมแบบใหม่จึงเกิดขึ้นเพื่อจูงใจประชาชน เยาวชนได้เข้ามาฟังธรรม ซึ่งจุดมุ่งหมายในการเทศนาธรรมก็เพื่อมุ่งประโยชน์แก่พหุชนให้ได้ประโยชน์จากการฟังธรรมให้มากที่สุด รูปแบบใหม่ที่พบในการเทศนาธรรมในสังคมสมัยใหม่มีพื้นฐานมาจากการเทศนาธรรมแบบดั้งเดิมคือการเทศน์แบบอ่านคัมภีร์ การเทศน์แบบปฏิภาณ ภายหลังด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เจริญก้าวหน้าขึ้น โลกมีความทันสมัยขึ้นทำให้รูปแบบการเทศน์เปลี่ยนเป็นการเทศน์ที่พัฒนามาจากการเทศน์แบบปฏิภาณและการพูดในที่สาธารณะผสมผสานกันออกมา ส่งผลให้ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย เยาวชนหันมาฟังธรรมกันมากยิ่งขึ้นเนื่องจากเห็นว่าการแสดงธรรมมีเทคนิคการจูงใจ ให้ผู้ฟังมีส่วนร่วม มีอารมณ์ขัน ไม่เกิดความเบื่อในระหว่างการฟังธรรม ทั้งนี้เนื่องจากผู้เทศน์มีการเตรียมความพร้อมในการแสดงธรรม และมีการตรวจสอบประเมินผลการเทศนาทุกครั้งเพื่อพัฒนาปรับปรุงให้เทศน์ดียิ่งขึ้น อีกทั้งผู้เทศน์ควรมีจรรยาบรรณในการเทศน์เพื่อให้ผู้เทศน์มีความเป็นนักเทศน์ที่สมบูรณ์แบบ เพื่อเป็นแบบอย่างแก่นักเทศน์รูปอื่นๆ และเพื่อจรรโลงไว้ซึ่งการเทศน์ที่ดีไว้สืบไป

บรรณานุกรม

- แก้ว ชิตตะชบ. **ประวัติความสำคัญของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๓
คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พุทธวิธีการสอน**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕
พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธวิธีในการสอน**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๖
พระนคร ปรณฺวชิโร (ปริงฤทธิ์). **วิถีเทศน์ในล้านนา**. เชียงใหม่ : หจก. ซีเอ็มมีเดีย, ๒๕๕๗
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิ, ๒๕๕๘

^{๓๔}พระนคร ปรณฺวชิโร (ปริงฤทธิ์), **วิถีเทศน์ในล้านนา**, หน้า ๓๑ – ๓๒

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๓ “นวัตกรรมสร้างสรรค์ชุมชน และสังคมไทย ๔.๐”
วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐ ณ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.กรุงเทพมหานคร :มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตขอนแก่น. คู่มืออบรมนักเทศน์. (ขอนแก่น :คลังนานาวิทยา, ๒๕๔๕)
วศิน อินทสระ. เทคนิคการเผยแผ่พระศาสนา. สมุทรปราการ : ชมรมกัลยาณธรรม, ๒๕๕๘
วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยหอการค้าไทยปีที่ ๒๙ ฉบับที่ ๓ เดือนกรกฎาคม - กันยายน ๒๕๕๒
ฮ.นิกฮูกี้. ธรรมะ MANAGER. กรุงเทพมหานคร : ปัญญาชน, ๒๕๕๕